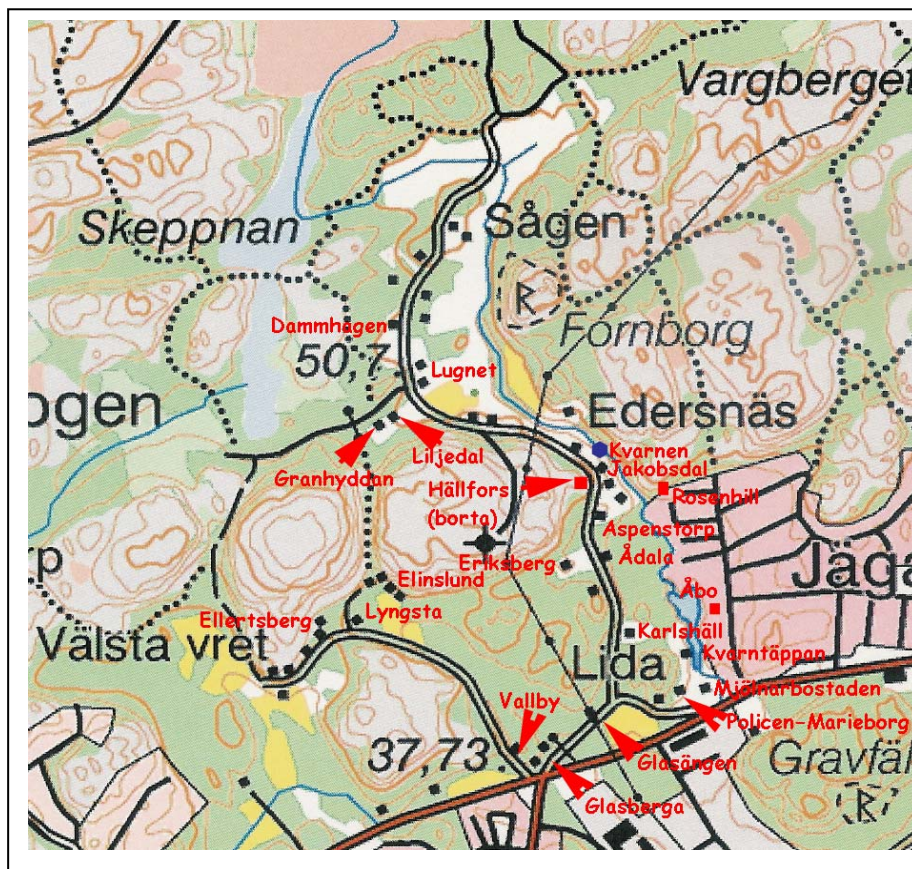

Hågaåns östra sida, en promenad.

av Erland Österberg 2008

Om man ska "ta" sig ner från Övre Lugnet (Sågen) på den sidan av ån som vetter mot Rosenhill och Vargberget, var det vid den här tiden naturligtast att gå uppe på bergen eller i kanten av dessa med utgång någonstans vid Fornborgen. Skam till sägandes, så såg jag inte

den här borgens stenvallar, det var s.a.s. "Man såg inte skogen för bara träd"...! Men utsikten var vidunderlig. Man såg nästan ner till Hårsfjärden i alla fall när flygplan, som var förlagda där, gick ner mot fjärden. Här kom man även Edersnäs ganska nära och såg hur det stället tog sig ut från det här hållet.

Strax efter det att Edersnäs (kallas ibland Edesnäs) passerats syns stället där den gamla kvarnen haft sin plats i ån. Det går att ana sig till hur det kan ha sett ut. Sedan hände det inte så mycket mer förrän det börjar slutta nedåt mot en tätare bebyggelse. Första stället vi kommer till nerströms räknat är

Herman Lundqvist

Rosenhill och dess trädgårdsområde. Det verkar som om detta område haft vägförbindelse med Lugnetvägen genom en sidoväg över Hågaån vid Ådala, alt enl. gamla kartor .

Vid tiden för mitt strövande i området fanns Herman Lundqvist med familj, med tvätteri som näringsfång, samt trädgårdsmästare Fritz Johansson med den rätt omfattande

handelsträdgården, som gett sitt namn till området. I det stora huset på andra sidan Rosenhillsvägen kände jag ingen förrän

Konrad Gustafsson samt Sigurd Gustafsson med makan Ulla flyttade in, men då är vi lite längre fram i tiden. Sedan följer Ollebo/ Hallin och 1.41 Anders Andersson, som jag inget vet om.

Edvin Lundqvist

Ner till höger mot åns utlopp i Hågadammen ligger vackert på ett näs ut i dammen, Gylden. Av mej observerat av den anledningen att där bodde Sigge Andersson, en idrottskamrat till mej.

Genom att Sigge gifte sig, fick barn och flyttade till Oskar Larsson i Håga, där jag umgicks, så gav det ena det andra, så hela familjen Andersson blev s.a.s. bekanta.

I Gylden var alla knutna till Posten. Far i huset 1:e Postiljon och Sigge, samt brodern Olle, brevbärare. Vill minnas att huset var gulmålat. Uppe på vägen igen är vi strax vid Kullen, där vi finner en annan bekanting, Bertil "Jägarn" Johansson, "Oldboys" i idrottsammanhang. Bertil var med lite överallt och blev senare innovatör.

Konrad Gustafsson

Vi närmar oss nu Håga och där på samma sida av dammen finner vi tvättare Lundkvist, bror till Herman Det var föresten där som jag såg den första tvättapparaten "Stötlådan". Köpte en själv senare och den fungerade bra. Sonen Henning var framgångsrik fotbollsspelare och toppade VIF:s lag tillsammans med Pelle Berglund. Edvin var dessutom hängiven supporter och missade sällan en match. Kanske var han lite partisk och ansåg att han begrep fotboll bättre än domaren, men det var han inte ensam om.

Bredvid Lundkvist fanns en stor villa . Där beboddes under sommaren av en Stockholmsfamilj Ekstrand. Dom hade två pojkar i skolåldern - "Kissedoggar", benämningen av andra avundsjuka i omgivningen på pojkar som gick på läroverk och pluggade vidare

Fadern var affärsman i skobranschen liksom äldste sonen. De två yngre var jag och Kurt Larsson tillsammans med på somrarna. Den som bebodde huset mitt emot på andra sidan vägen kände jag bara som "Svenskameran", Vid avslutet på Rosenhillsvägen bodde Martin och Dagny Österberg, med sonen Allan och dottern Britta samt en yngre bror Gunnar. Allan var min lekkamrat i de yngre åren. Vi var ju även sysslingar. Tror att Bart Österberg fanns med i bilden den här tiden. Vill minnas att han då bodde hos Martin och Dagny.

Är nu ute på Tungelstavägen och skall väl för ordningens skull omnämna Svea och Erik Åkerberg som bodde på andra sidan vägen. Erik var bror med Karl Åkerberg som hade tvätteri uppe vid Hågadamms andra sida vid Kvarntäppan. Svea Åkerberg bedrev mangelrörelse, en form av företag, som fanns lite här och var i Västerhaninge.

För att göra skildringen av Håga så komplett som möjligt bör man ta med "Skräddarns". Stället låg en bit in på vägen mellan Håga Kvarn och Åkerbergs. Här var egentligen ett lantbruk från början och att döma av ekonomibyggnadernas storlek rätt omfattande. Bredvid sitt yrke som lantbrukare sysslade Andersson med skrädderi och det var som sådan jag i unga år fick kontakt med honom. Hemma hade det bestämts att jag skulle ha en vinterrock sydd, naturligtvis av en bättre begagnad sådan efter min farbror Mattehus. Det var inne på den tiden att sy om allting!

Tanken var nog god, men min tacksamhet uteblev. Som tur var så växte jag fort, så rockens historia blev kort. Vet att den blev omsydd en gång till, men till vad är en annan historia! Sagan om "Pojken och den lilla skräddaren" är nästan påträngande! Bredvid "Skräddarns" fanns en hoppbacke. Att vi grabbar försökte likna Sven Selånger och Bröderna Ruud, var självklart. Vi lyckades nog, om vi stod upp vid nerslaget, komma sådär 10 meter, men i fantasin var det säkert bortåt 70 meter.

När vi ändå talar om backar, så hade vi en lång backe på motsatt sida mot järnvägen. Vid lämpliga snöförhållanden kunde vi åka skidor och vid vårvintern, vid skarsnö, även spark. Vi åkte ända från den här höjdens topp, nästan ner till järnvägen. En backe på c:a 400 meter.

Det saknades aldrig möjligheter till aktivitet på vintern för oss som ville ta vara på dem. Läger man därtill den lilla backe för att skidhoppa i, som låg vid Ljungby, så blev det sammanlagt med Håga fotbollsplan ett helt sportområde på den här sidan.

De minsta höll till med "Sparktåg" i gamla landsvägsbacken från Hagalund och neråt Håga Kvarn, men det hade sina risker när det bar iväg ut på nya Tungelstavägen. "Visst fanns det att göra"! Om man ville och kunde!

Bengt Nilsson, Slåtten, Lugnet,
kusinen Arne Nilsson, Edesnäs
Kurt Larsson Håga och Gunnar "Orra"
Pettersson, Ribby

Foto Erland Österberg 1941

Med Hågaån från Skeppnan till Hårsfjärden

Någonstans står skrivet, att alla floder flyter mot havet, och detta kan nog indirekt även gälla den lilla Hågaån. Ån rinner upp i Skeppnan området som i sin tur bevattnas av öras och sedan i en mängd krokar mynnar ut i Hågadammen. Krökarna blir som flest och störst när ån närmar sig Rosenhillsområdet där den kuperade naturen börjar plana ut även som det mesta av fallhöjden.

På kartan från 1905, kan man klart urskilja en större samling vatten uppdamd vid Hellefors (Svalbäckskvarn) och mycket talar för att där funnits en kvarn och av gamla bostadsnamn kan man dra slutsatsen att det varit en s.k. "Skvaltkvarn", vilken var vanlig vid mindre vattendrag som var lätta att dämna upp och dessutom få en lämplig fallhöjd för kvarnen.

Skvaltkvarnen var i sin konstruktion så enkel att en någorlunda kompetent hantverkare kunde tillverka och montera den i ett vattendrag. Funktionen underlättades av att det drivande vattnet var samlat i en damm vilket även var fallet vid Hellefors. På så vis kunde man på ett enkelt sätt få erforderlig mängd vatten.

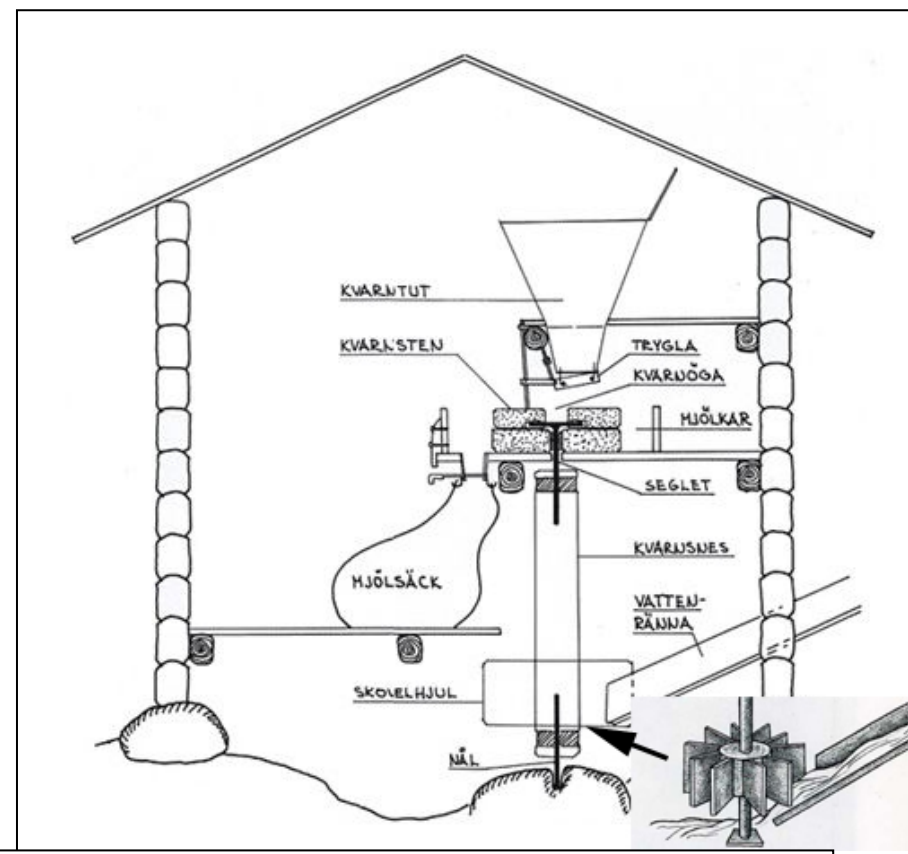
Hur en sådan kvarn var konstruerad framgår av den principskiss, som finns i artikeln. Kapaciteten på en dylik kvarn var mycket beroende av storlek och vattentillgång. Vår och höst var därför de årstider då kvarnen nyttjades mest. Siffror på 1,5 hl. säd mald på 2-3 timmar verkar ha varit ett riktmärke.

Något fotografi på en skvaltkvarn i sin rätta miljö, har inte varit möjligt att få tag i, men njut av fotot på mjölnaren vid Hellefors och hans familj, hans bostad samt den suggestiva förnimmelsen av 18-1900-tal.

Åns vatten har även i dess fortsatta färd ner mot Hågadammen, säkert utnyttjats av dom som haft behov därav även om det inte direkt rört sig om uttagande av energin i vattnets rörelse.

När ån kommit ner till Hågadammen och blivit till en rofylld vattensamling händer det inte så mycket före det lilla fallet i dammens slut. Där kastar sig vattnet ånyo utför och efter en stor böj rinner in under Tungelstavägen och passerar Håga Kvarn och såg för att i sakta mak rinna vidare över Nedersta gården och ansluta sig till Forsån.

Men om nu rätt ska vara rätt så bör vi dröja kvar en stund vid Håga och försöka få ut något av de få spår av åtminstone kvarndrift som onekligen finns från tidigt 1900-tal. I en artikel om Fors, talas det om en mjölnare, som flyttat från Håga till Fors 1909, och det fanns vissa byggnationer som pekar på kvarndrift av något slag.

Skvaltkvarnen drivs av vatten som leds genom en vattenränna till det horisontella skovelhjulet. Kraftöverföringen sker sedan genom "kvarnsnesen", via "seglet" av järn, till den övre, rörliga kvarnstenen. Snesen stöder nedtill i ett borrat hål i en jordfast sten. Den nedre kvarnstenen är fast och malningen sker mellan den och den övre roterande stenen. Säden hälls ner genom "kvarntuten" och flödet till "kvarnögat" regleras till lämplig mängd med den rörliga "tryglan". Mjölets grovlek kan styras genom att ändra avståndet mellan kvarnstenarna med hjälp av läderbitar vid seglets fästen. Det nymalda mjölet samlas upp i "mjölkaret" och rinner sedan ner i säcken.

Läggs dessutom till tecknet för vattenkvarn, som finns på kartan från 1905, så finns det indikationer värda att notera. Däremot hur det tekniskt löstes, det är en annan historia. Det kan ju tänkas att vattendrift kunde ha drivit en enkelbladssåg fram till ångdriften tog över vid Håga - när det nu skedde!

Under mina år vid Håga, på 50-talet, fångades mitt intresse att vid högst vattenflöde, hördes ett egendomligt kraftigt brusande ljud under verkstadsgolvet /gamla kvarngolvet/, men det blev aldrig av att undersöka varför.

Mjölnerbostaden på Hellefors i början på 1900-talet

Sittande tv Julia Jansson f Hellström 1882, okänd spelman, Hjalmar Jansson, okänd yngling och mjölneren Jonas Hellström f 1835
Foto tillhör Margareta Mattsson

Vid närmare eftertanke kanske det funnits någon form av vattenled, och som vid behov kunde styras antingen mot ett hjul eller ut igen i strömfåran. Detta är spörsmål som jag själv inte kan ta ställning till. Kanske det finns någon som vet säkert hur det för höll sig med detta. I samband med Håga kvarns öden, frågar man sig vilken roll Hågadammen har spelat. Var den anlagd som en vattenreservoar för Håga, eller..?

Kvarnen vid Fors liksom sågen är så väl dokumenterade att det är onödigt att tillföra något. Det mesta är redan beskrivet och här handlar det mest om det kraftalstrande vattnet. Samma förhållande är rådande när det gäller de anläggningar som funnits vid Vitså, dessutom har själva ån på ett medryckande sätt beskrivits av lokal skribent.

Om det skall göras en sammanfattning över denna lilla å och dess färd, så har den upplevt mycket under sin resa ner till friheten. Den har skapat arbete för många ortsbor, vinterglädje åt barn och även sommarbad. Den har givit karaktär åt landskapet och allt detta på endast en sträcka av knappt en mil "fågelvägen". - många bäckar små.....

Skvaltkvarnshjul

Funnet 1965 vid grävning av vattenledning vid bäcken cirka 100 meter norr om prästgården i Västerhaninge. Mäklig fyndplats då någon kvarn aldrig har noterats i detta område.

Foto tillhör Haninge Kommuns bildarkiv
Fotograf Börje Larsson

Hågadammen.

Det skulle inte kännas riktigt på något vis att helt gå förbi Hågadammen utan att beröra dess betydelse som lek eller samlingsplats under vintern. Jag vill inte direkt påstå att det vi grabbar i 12-14 årsåldern utövade på Hågadammens is var regelrätt bandy.

För att spela bandy skall man ha lämpliga skridskor, bandyklubba, boll och en lämplig klädsel. Något sådant hade naturligtvis inte vi, utan det blev att ta det som fanns att tillgå. Jag lärde mig att åka skridskor på en liten frusen pöl i skogen bakom Granelund på – ja tro det den som vill ett par trämedar som sattes fast med remmar. Sedan fick jag av Gustafssons grabbar ett par söndriga rundnosade och rostiga skridskor med remmar. Nästa steg blev ett par nya julkappsskridskor som skruvades fast, men då måste man jämt ha en nyckel, modell moraklocka för att skruva fast om det behövde. – dom lossnade ofta !

Det sista steget i utvecklingen var att en farbror i Stockholm, skaffade mej ett par begagnade bandyrör, dom var bruna och minst 3 nr för stora, men vad gjorde det. – Jag var ung!
Det skulle ju finnas att växa i!

Klubban var hemmagjord av en enestam med krokig rot, ett försök att såga till en ur en bräda misslyckades helt. Minns att en grabb lyckades få tag i en avbruten riktig bandyklubba. Nackdelen var bara att han måste åka och spela "lätt" hopkrupen. Det kom alltid ner många till Hågadammen och det gick lätt att få ihop två lag.

Så här höll vi på under pojkåren. Senare på -50 talet var jag "sakkunnig" uppe på Nya Idrottsplatsen som då spolades och där spelades mot riktiga lag. Förmodar att utvecklingen fortsatte.

Ishockey fanns inte med i vår vinteridrott, Vet inte varför, antagligen låg den inte i tiden.

Naturligtvis fanns det även "isprinsessor" men med vår syn på dylikt "fjant" ansåg vi dem vara mest i vägen. När vi varit en hel dag på Hågadammen var vi både blöta, och skrubbsårade med ömma knän, samt div. andra blesyrer. – och ibland stelfrusen efter något "plurr" – det var inte säker is överallt!

Men nästa dag var man där igen – för "Göta Petter" – det var ju så roligt!

Bandy i lite mer organiserad form.

Bernt Nordström och Erland Österberg på idrottsplatsen öster om järnvägen där radhusområdet i dag finns.
Foto tillhör Erland Österberg

Erland Österberg är en utvandrad Västerhaningebo som sedan 1959 finns i Östersund i Jämtland och som med kunskap och glädje delar med sig av sina minnen.

Vill du kontakta Erland kan du göra det via mail:

<mailto:erlandosterberg@hotmail.com>